

HE AROTAKE I TE TURE MŌ NGĀ HUARAHI WHAKATAU A NGĀ PAKEKE REVIEW OF ADULT DECISION-MAKING CAPACITY LAW

Kaupapa Matua 2: He tautoko huarahi whakatau

Kei roto i tēnei Kaupapa Matua, ka ui pātai mātou me pēhea e whakaea te ture i ngā take mā te tautoko huarahi whakatau.

Kei Wāhanga 8 o tā mātou Puka Kaupapa Tuarua te roanga o te tātaritanga mō tēnei kaupapa. Mehemea ka hiahia koe ki te whakautu i ngā pātai āhua āmiki kei roto i te Puka Kaupapa Tuarua, ka kitea he pārongo anō me pēhea te mahi ki [tā mātou paetukutuku](#).

Me pēhea te tuku tāpaetanga

Ka taea te whakamōhio mai ō whakaaro mā te tuku mai i tētahi tāpaetanga. Ka katia te wā tono ā te **5 i te ahiahi, ā te Rāmere, te 21 o Pipiri 2024**.

Ka taea e koe tāu tāpaetanga mō ngā Kaupapa Matua te tuku mai mā te:

- Īmēra mai ki: huarahi.whakatau@lawcom.govt.nz.
- Tuhi mai ki: He Arotake i te Ture mō ngā Huarahi Whakatau a ngā Pakeke, Te Aka Matua o te Ture Law Commission, Pouaka Poutāpeta 2590, Te Whanganui-a-Tara 6140.

Ka taea e tō tāpaetanga te urupare ki ngā pātai kei roto i ngā Kaupapa Matua, ka taea rānei te whakaputa i ō whakaaro whānui. E pai ana kia tukua ngā tāpaetanga kiritahi, ki te mahi tahi ki ētahi atu tāngata kia tukua tētahi tāpaetanga ā-rōpū rānei.

Mehemea kei te hiahia koe ki te tuku i tētahi tāpaetanga, engari kāore e taea ērā kōwhiringa, whakapā mai ki a mātou mā tētahi o ēnei ara:

- Īmēra mai ki: huarahi.whakatau@lawcom.govt.nz.
- Waea mai ki: 0800 832 526.
- Mehemea he turi koe, āhua turi, turi-kāpō, whaikaha tō reo, ka uaua te kōrero rānei, ka taea te whakamahi i te [New Zealand Relay Service](#).

Tērā pea ka pupuke te kare ā-roto, ka taumaha rānei ki ētahi tāngata te tuku tāpaetanga. Mehemea ka hiahia koe ki te tuku tāpaetanga, tērā pea ka hiahia koe ki te whakarite i tētahi kaiāwhina hei āwhina i a koe. Mehemea e pāmamae ana, e auhi ana rānei koe, ka taea te waea, te pātuhi rānei ki 1737. He ratonga āwhina utukore tēnei, ka taea 24 ngā haora ia rā. Ka āhei koe ki te kōrero, ki te pātuhi kōrero rānei ki tētahi kaiwhakamahereora kua whakangungua. He ratonga tēnei e ratoa ana e Whakarongorau Aotearoa | New Zealand Telehealth Services.

Kua whakatakotoria he pārongo anō mō te tūmataiti me tā mātou whakamahi i ngā mōhiohio ka tuaritua mai e koe ki ngā Ngā Kaupapa Matua: He Puka Mōhiohio, ki [tā mātou paetukutuku](#) hoki.

He aha tēnei mea te tautoko huarahi whakatau?

I ētahi wā, ka whiriwhiri huarahi whakatau tātou katoa mā te tautoko o tangata kē. I ētahi wā, ka rapu tohutohu tātou i te whānau, i ngā hoa, mātanga rānei. I ētahi wā, ka hiahia tātou i tētahi tangata kē ki te whakamārama mai i ngā pārongo, hei hoa whiri whakaaro rānei.

Mō ngā tāngata kua whakaaweawetia ō rātou huarahi whakatau, he mea hira, he mea matea hoki pea te tautoko mō te whiriwhiri huarahi whakatau. Ka whakaaweawetia te huarahi whakatau o te tangata e ngā tū āhuatanga maha, hei tauira, te mate wareware, he whara roro, ngā whaikaha ako, ngā wheako auhi hinengaro hoki.

He maha ngā ara ki te rato i te tautoko huarahi whakatau. Ko ētahi tauira ko:

- Te āwhina mai i te tangata pono, te kaitautoko rānei. Ka āwhina pea tēnei tangata ki te tautohu i te whakataunga e matea ana, ki te whakamārama i ngā pārongo e pā ana ki te whakataunga, ki te āwhina rānei i te whakawhitiwhiti kōrero mō ngā huanga me ngā taumahatanga.
- Ka rato pārongo ki ngā hōputu tomopai, pērā i te reo rotarota o Aotearoa, te Pānui Māmā rānei.
- Te whai āwhina mō te whakawhitiwhiti kōrero, hei tauira, he whāriki whakakōrero, he pūrere whakaputa kōrero rānei.
- Te whai taiao haumaruru ki te whiriwhiri huarahi whakatau, pērā i te whakarua i te wā kia whai huarahi whakatau te tangata, kia rato i tētahi wāhi mārīe hei wāhi whakaaro.

He aha ngā taupā o te whai tautoko huarahi whakatau?

Kua rongu mātou, i ētahi wā kāore ngā tāngata kua whakaaweawetia te huarahi whakatau i te whiwhi ki te tautoko huarahi whakatau e matea ana.

Ko ētahi o ngā take kua rongu ai mātou ko:

- I ētahi wā, kāore e whakaaetia ana te kaitautoko o te tangata e ngā rāwaho pērā i ngā whare pūtea, tākuta rānei. Kāore pea rātou e whakaae ana ka taea e te tangata te whiriwhiri huarahi whakatau mā te āwhina o tētahi kaitautoko. Kāore pea rātou i te hiahia ki te rato pārongo ki te kaitautoko nā ngā take tūmataiti, muna rānei.
- Kāore i te wātea i ngā wā katoa ētahi atu momo tautoko, pērā i te pārongo ka taea te tiki.
- I ētahi wā ka hiahia kaitautoko te tangata, heoi anō kua kore tētahi e wātea ana, e tika ana rānei ki te rato i taua tautoko.
- Kāore pea ngā pūkenga, ngā rauemi rānei o ngā kaitautoko, hei tautoko i te tangata, ka whakahāwini rānei i te tangata.

E hiahia ana mātou kia whai mōhio atu anō mō ngā taupā ka āraia te tautoko huarahi whakatau pai.

Pātai whakawhitiwhiti: He aha ngā taupā ka āraia te tangata i te whai tautoko huarahi whakatau pai?

Pēhea te whakapai ake a tētahi whakatureture hou i te mahi tautoko huarahi whakatau?

Ko tētahi o ngā ture matua o tēnei horopaki ko te Protection of Personal and Property Rights Act 1988 (te PPPR Act). Kei roto i te PPPR Act ngā momo whakaritenga ā-ture e taea ana te whakatū mehemea kua whakaaweawetia te huarahi whakatau o tētahi pakeke.

Ki tō mātou whakaaro me whakahou te PPPR Act, ki tētahi whakatureture hou e kaha ake ai te arotahi ki ngā hiahia o te tangata kua whakaaweawetia te huarahi whakatau.

E whai whakaaro ana mātou me pēhea tētahi whakatureture hou e urupare ki ētahi o ngā taupā e ārai ana i te tangata i te whai tautoko huarahi whakatau pai. Ka whakawhitiwhitia ētahi kōwhiringa ki raro nei.

Te whakapakari tautoko i roto i ngā whakaritenga ture o tēnei wā

Ki tō mātou whakaaro me piki te arotahi o ētahi o ngā whakaritenga ture i raro i te PPPR Act ki te rato tautoko. Hei tauira, kei Kaupapa Matua 1, ka titiro mātou ki te mahi a ngā māngai ka kopoua e te kōti. Ki tō mātou whakaaro, me piki te arotahi o ngā mahi a ngā māngai ka kopoua e te kōti ki te tautoko i te tangata kua whakaaturia kia whai i ōna ake huarahi whakatau.

Kia kitea ētahi atu āmiki mō te mahi tautoko kei roto i ngā whakaritenga ture o tēnei wā, haere ki ngā wāhanga e whai ake kei te Puka Kaupapa Tuarua:

- Wāhanga 7: ka whakamārama i te tautoko mō ngā aromatawai āheinga huarahi whakatau.
- Wāhanga 10: ka whakamārama i te tautoko kei roto i ngā whakaritenga mō te māngai ka kopoua e te kōti.
- Wāhanga 13: ka whakamārama i ngā whakaritenga mana pūmau o te māngai ā-ture (Enduring Power Of Attorney – EPOA).
- Wāhanga 17: ka whakamārama i te tautoko mō te whai wāhi ki ngā tukanga kōti.

Ngā whakaritenga ōkawa mō te kaitautoko

Kua whakatūria e ētahi whenua kē ngā whakaritenga ā-ture hou, e āhei ai te tangata kua whakaaweawetia tōna huarahi whakatau te kopou kaitautoko ōkawa mō ngā huarahi whakatau. E whai whakaaro ana mātou me whakauru tēnei ki Aotearoa, kāore rānei.

I te whakaritenga ōkawa, ka āwhina te kaitautoko i te tangata e tautokona ana ki te whakatau whakaaro. Ka utaina ki runga i te kaitautoko ētahi herenga, hei tauira, te herenga kia mahi tika, kia mahi pono hoki ki te tangata e tautokona ana. Ka herea pea te tangata me te kaitautoko ki te uru ki tētahi momo kirimana whakaritenga.

Mā te whakaritenga ōkawa mō te kaitautoko pea e whakapai ake te whai wāhi ki te tautoko nā te mea ka whai mana ā-ture ngā kaitautoko ōkawa. Ka whakahau pea tēnei i ngā rāwaho, pērā i ngā whare pūtea, ratonga hauora rānei, ki te tautoko, ki te mahi hoki ki te taha o ngā kaitautoko ōkawa.

Heoi anō ki tō mātou whakaaro mā te whakatū whakaritenga tautoko ōkawa i roto i te ture, ka uua atu pea te tāpae i te tautoko huarahi whakatau ki ētahi horopaki:

- Tēnā pea ka hiahia ngā rāwaho ki te mahi i te taha o ngā kaitautoko ōkawa anake nā te mea ka whakatūturu te whakaritenga ā-ture i ngā ritenga. Nā tēnei ka uua atu pea te rato i te tautoko ōpaki a ngā hoa, whānau, kaitautoko atu anō nō te orange o te tangata.
- Nā tērā ka uru pea ētahi tāngata i roto i ngā whakaritenga ā-ture, e whakapau ai te moni, ahakoa te kore pīrangī, te kore matea rānei.
- Ka whakapāhunutia te tangata e ngā kawenga ā-ture ka utaina ki runga i te kaitautoko, nā konā ka kore pea e pīrangī kia mahi hei kaitautoko.

He mōtika whānui ki te whiwhi kaitautoko

He ara anō ko te whakatakoto o te ture i tētahi mōtika whānui ki te whakatū i tētahi tangata hei kaitautoko huarahi whakatau. Nā tēnei ka herea te rāwaho ki te whakanui, ki te mahi hoki ki te taha o ngā kaitautoko. Nā tēnei, e kore e herea te rāwaho kia ratoa ki te tangata te kaitautoko huarahi whakatau.

Ko ētahi āhuetanga ka hāpaitia kētia e te ture te mōtika ki te whiwhi kaitautoko. Hei tauira, kua tū kē te mōtika ā-ture o ngā tāngata e whai ana i ngā ratonga hauora, whaikaha rānei kia tae ā-tinana atu tētahi tangata hei kaitautoko mōna. Ka whakawhānui tēnei kōwhiringa i tēnei mōtika ki ētahi atu ratonga, tūāhua hoki.

Me he mōtika whānui ki te whiwhi i tētahi kaitautoko huarahi whakatau, ka piki pea te hira o te tautoko me ngā mahi kaitautoko, ā, ka mahea ake pea te tirohanga atu.

Heoi anō, kāore mātou i te āta mōhio ka pēhea te mahia atu:

- Kāore pea e nui ngā anga ārai mō te tūranga kaitautoko, hei tauira, tōna uru, whakamahi hoki i ngā mōhiohia whaiaro mō te tangata e tautokotia ana e ia.
- Ka māharahara pea ngā rāwaho ki te kaitautoko, hei tauira, mehemea e whakapae ana ia e uruhi ana, e tūkinu ana rānei te kaitautoko i te tangata. Arā pea ētahi tūāhuetanga me āhei te rāwaho ki te unu i te kaitautoko, engari mā tērā e unuhia ai pea ētahi kaitautoko whaitake.
- Ahakoa ka urua tēnei mōtika whānui ki te ture, e kore pea e kitea whānuitia he panonitanga i ngā mahi o ia rā. Kua whakaae kē ētahi rāwaho kia whai wāhi atu ngā kaitautoko, hei tauira, e whakaae ana ngā whare pūtea kia tū he tāngata kua tautohua hei kaiwaitohu mō tētahi pūkete pūtea.

Pātai whakawhitiwhiti: He aha ō whakaaro mō ngā kōwhiringa kua tautohua e mātou mō te whakapai ake i te tautoko huarahi whakatau?

He kōrero anō e hiahia ana koe te tuku mai?

Pātai whakawhitiwhiti: He kōrero anō āu e hiahia ana koe ki te tuku mai mō te whakapai ake i te tautoko huarahi whakatau?